

Derrida ve Tekillik Edebiyatı

Derrida and The Literature of Singularity

SADIK EROL ER

Çukurova University

ONUR VAROLUN

Kilis 7 Aralık University

Received: 06.05.2018 | Accepted: 14.06.2018

Abstract: Literature that can be found everywhere in Jacques Derrida's writing forms the backbone of his whole corpus from democracy to law, from politics to ethics, from philosophy to art. He uses literature as a weapon against the domination of philosophy where main philosophical figures like Plato and Socrates who exclude literature had a share of this literary work. Many interpreters of Derrida sees him not a philosopher but a literary writer and this claims are both fair (from the traditional philosophical concept) and unfair (from the era where reaching the absolute is impossible). In this sense, recent years there have been various efforts to engage Jacques Derrida's conception of literature. In this work, because of literature is the "experience of singularity" for Derrida, we will try to deal with Derrida and literature relations through the singularity.

Keywords: Derrida, literature, philosophy, singularity, deconstruction.

© Er, S. E. & Varolun, O. (2018). Derrida ve Tekillik Edebiyatı. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 8 (2), 491-504.

✉ Sadık Erol Er
Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Felsefe Grubu Eğitimi Bölümü
013300, Adana, Turkey | sadikerol@gmail.com

✉ Onur Varolun
Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
79000, Kilis, Turkey | onurvarolun@kilis.edu.tr

Fransız postyapısalcı filozof Jacques Derrida, farklı ilgi alanlarına başka pek çok katkısı yanında, yirminci yüzyıl edebiyat teorisi ve eleştirisinin de önemli figürlerinden biridir ve kendini kuşatan tartışmalar tipik bir biçimde tam da edebiyat sorusuna ve bu sorunun yazılarındaki yerine dayanır. 1980’de, Sorbonne’daki doktora savunmasını içeren “Tez Zamanı”nda “Benim en daimi ilgim hatta diyebilirim ki, felsefi ilgimden de önce gelen ilgim, edebiyata yöneliktir, edebi olarak adlandırılan o yazıma yöneliktir” der ve kariyerinin başlarında, 1957’de Jean Hyppolite ve Maurice de Gandillac rehberliğinde hazırlamayı planladığı doktora tezi konusunu “edebi nesnenin ideallığı” başlığıyla kaydettirdiğini hatırlatır. Asla gerçekleşmemiş olsa da Husserl fenomenolojisini yeni bir edebiyat teorisine, çok özgül ideal edebi nesne teorisine taşımayı amaçlayan bu tez projesi, Derrida’nın kariyerinde edebiyat ilgisinin çok eski göstergelerinden birisidir. Derrida’nın edebiyat üzerine ve edebiyata dair yazımı, felsefi metinler üzerindeki ilk çalışmaları kadar ya da “Specters of Marx” gibi politik ve etik eserler veya konular üzerindeki uğraşları kadar iyi bilinmemektedir (Culler, 2005: 870). Bu durumda Derrida’nın edebiyat ilgisinin, üretken kariyerinde sabit bir vurgu hattı izlememesi oldukça etkili olmuştur. Asja Szafraniec’inde belirttiği üzere, kariyerinin erken döneminde sözle karşılaştırılan yazı ve dilin etkileri meselesinden geç dönemde bir olayın temsili olarak edebiyat tartışmasına, tanıklık, sorumluluk ve imza meselelerine vurgu değişikliği dikkat çeker. Derrida’nın kariyerinin erken döneminde, kabaca 1960’lar ve 1970’lerde edebiyat, “yazı” ve dilin bir etkisidir ve hem konuşan özne hem de temsil edilen olay ikincil öneme sahiptir. Edebiyat, kendisine ve kendi temsil edici kapasitelerine yönlendirilir. Bu dönemde Derrida, Heidegger’in “dünyanın ifşa edilişi olarak sanat” algılayışını sorgular ve sanatın ifşa ettiği tek şeyin *himenin* müphemliği olduğunu ileri sürer. Edebiyatla temsil edilen olay var olmayan, temsil edimine içsel bir olaydır, bu da Derrida’nın ilgisinin temsil olayıyla bağlantılı olduğunu gösterir:

Edebiyat başat bir anlam ya da başat bir biçim açısından okunmaktadır; verili bir eleştirel gelenek bunlardan birini diğeri pahasına vurgulasa ya da birbirlerine bağımlılıklarında ısrar etse bile bu, felsefi kategorilerin kendilerinin belirleyici gücünü azaltmaz. Ya da (biyografik, tarihsel, toplumsal-ekonomik, psikanalitik) bir köken veya (estetik, ahlaki, tinsel, politik) bir amaca göre

anlaşılabilir olarak ya da temelde mimetik ve bu yüzden klasik bir hakikat nosyonuna yanıt verebilir olarak okunmaktadır. Sonuç, bizzat bu karşıtlıklar ve varsayımlarla yönlendirilmiş tarzda bir edebiyat temsili olmaktadır, Batılı edebi yazımın büyük bir parçasında belirlenmiş bir eğilime yanıt verdiğinden dolayı basitçe "hatalı" olarak adlandırılmayacak bir temsil (Attridge, 2009: 4).

Canlı söz ve mevcudiyet metafiziği mitini alt etmeye çalışan Derrida, temsil edilenin mevcudiyetinden ayrı ve onu olanaksız kılan temsil ile ilgilenir. Edebiyatın, dilin etkilerini, özellikle her metni sonsuz bir gönderme yapısına sokarak bir anlam sirayetinde olanak tanıyan dil ekonomisini zenginleştirdiğini öne sürer. Yazı ile eşanlı olarak daima yaşamın yerine geçen ölüm figürünü öne çıkarır. Kabaca 1980'lerde ve daha sonra dilin anonim ortaya çıkışlarının yerine öznel sorumluluğun vurgulandığı geç metinlerinde, söz ve yazı meseleleri önemini kaybeder. Edebiyat anonim yazı olarak değil, bir tanıklık olarak algılanır ve tekillik duygulanır ve tekillik ilgi öne çıkarılır.

Bu iki dönem arasındaki geçişin önemli miraslarından biri, Derrida'nın felsefi külliyatının önemli bir ayağını oluşturacaktır. Husserl üzerine çalışmalarının Derrida'nın ileri dönem metinleri üzerine etkilerini yazan Hugh Raymond-Pickard, Derrida'nın, kaynağını Husserl'in "paranteze alma" fikrinden aldığı yeni bir hakikat nosyonunun cazibesine kapıldığını, ve Husserl'in bu mirasın meşalesini taşıdığını belirtir (Raymond-Pickard, 2002: 14). Bu öyle bir hakikat nosyonudur ki, belirleyici olan felsefi kategorileri bile alt edebilir; mesele "tarih ve edebiyat" meselesidir.

İlgi çekici makalesinde Pickard'ın, "her şeyin paranteze alınması" fikrinin kolayca kuşkucu yaftasına sebep olması aşikâr bir durum iken, Husserl ve bu yolla Derrida'yı bu yaftadan kurtarma çabasına girmemesi, ilginç bir tepki olduğu kadar Derrida'nın felsefi tarzına bir tür saygı gösterebilir adeta. Pickard, bu ilişki dahilinde kuşkuculuğun, (bir hakikat arayışı olarak) tarihi fesheden modern tanımlarının tam aksi yönde, yeni bir anlama vurgu yaptığını ileri sürer: "Skepsis" in hakikati sorgulama vurgusu ile "historia"nın -antik Yunandaki anlamı ile- geçmişe yönelik araştırma vurgusu arasındaki yoğun benzerlik (Raymond-Pickard, 2002: 15), bu iki kavramın yapıbozumu dahilinde açığa çıkarılır. Böyle bir düşünce, bu yaftanın çok hatalı bir çıkarım olmadığı asıl hatanın kurulan bu ilişkinin

kendisinde olduğu kanısına bizi götürür. “Paranteze alma” fikrine ait olan “aralanma”, “geri çekme”, “ayırma” düşüncesi Derrida’nın fark kavramının oluşmasında başat rol oynar. Ancak hakikatin yalnızca bu aralanma sayesinde açığa çıkabileceği fikri çok daha önemlidir zira bu uzamsal aralanma Derrida’ya geldiğinde uzamsal-zamansal bir aralanma halini alır ve tarih tam olarak işin içindedir:

Birçok tartışma içinde Derrida, insani bilincin kurulumunun ‘aralanma’ olduğunu gösterme gayretindedir, başka bir deyişle, mevcut an asla kendine mevcut değildir, daha ziyade kendine doğru dilsel anlamda bir iletim ya da iletişim halidir ve özgörünüm hiçbir zaman meydana gelişi ile aynı ayarda değildir. (Raymond-Pickard, 2002: 15)

Dolayısıyla tarih, kuşkuculuğun geleneksel kavrayışı temelinde bir bozulmanın konusu değildir; o daha ziyade, sınır çizmek için ödünç alınan eski bir felsefi kavramın yeniden ele alınması için stratejik bir öneme sahiptir: “Geleneksel anlamı altüst etmek için bu arayış işaretlemeli ve bu aranın tekrar tahsis edilmesini engelleyecek yeni bir kavramlaştırma yoluna gidilmelidir” (Raymond-Pickard, 2002: 16). Bunu sağlayacak olan klasik felsefe yapma tarzı değildir. Bu, edebiyatın üstesinden geleceği bir zorluktur. Geleneksel felsefi düşünce, geçmişin kılavuzluğunda geleceği öngörebileceğine inanmakta; parça üzerinden bütünü kavrayabileceğini iddia etmekte ve bu yolla bütün hakikat idrakının haksız zaferini ilan etmektedir. Bu demek değildir ki Derrida felsefi düşünceyi komple dışarıda bırakacak ve edebiyatı başat kurum olarak merkeze yerleştirecek; Derrida için edebi metin asla felsefi dilin izlerinden kopmuş değildir. Daha ziyade bu dili kendisine yabancılaşmış bir şekilde kuracak ve bu şekilde yeni bir felsefe yapma tarzını kendi deyimiyle ‘başka’ bir felsefeyi ortaya koymak için gerekli bir tür ‘aralanma’ sağlamış olacaktır (Ionescu, 2015: 59). Bu, klasik kategorik felsefi dili de yapıbozuma uğratması ve ona yeni bir konum –bir edebi tarz- atfetmesini sağlayacaktır. Bu şekilde Derrida, önce ve sonraya göre belirlenmiş zamanın çizgiselliğine yönelik bir tarih anlayışını feshederek, epistemenin her zaman çürütmeye muktedir olması fikrine savaş açar. Bu savaş geçmişten geleceğe doğru kehanet üretme cesaretini ve hatta kibrine karşıdır. Bu savaş, parça bütün arasındaki geleneksel ve sarsılmaz ilişkiye karşıdır. Bu savaş bütün iktidar ilişkilerine karşıdır.

İlginç bir biçimde bu çabasını Platon’un Sokrates’in ağzıyla yazdığı

diyaloglar üzerinden betimleyen Derrida, Sokrates'in kendisini bir baba figürü olarak sunmasını Platon'un kaleminden okumamızın ilginçliğine vurgu yapar. *Dissemination* adlı eserinde klasik felsefenin mutlak nedeni arama çabası üzerinden 'Nedir?' Sorusunun her zaman 'Baba kimdir?' sorusuna eşdeğer olduğunu düşünen Filozof, babanın olmayışının, baba ve oğul arasındaki farkı ortadan kaldırdığına yönelik çok çarpıcı bir çıkarım da bulunur: "Babanın ağzından kelimeler artık dökülmediğinde, yazı – totolojik olarak her zaman- 'baba kimdir' anlamına gelen 'Nedir' sorusunu ve bu soruya verilecek 'Baba, olan şeydir' cevabını askıya alır" (Derrida, 1981:146). Sokrates'in ölümünün perspektifinden bakarsak, onun sesini Platon'un kaleminden dinlediğimizde babanın sesi ve oğulun yazısı birbirine karışır; hangi çıkarımın kimden geldiği muğlak bir hal alır. Dolayısıyla söz ve yazı arasındaki farkın ortadan kalkması gibi, baba ve oğul arasındaki fark da ortadan kalkmış olur. Böylesi bir ortamda 'logos' yani baba, onu anlatan 'yazı'nın yani oğulun yargısından başka bir şeye işaret etmez.

Bu bütünü/mutlak olanı fesheden tarihsel kavrayış, Derrida'nın, Platon'un mimesis kavramı ile doğduğuna inandığı geleneksel edebiyatın ölümünün tarihsel alt yapısıdır. Mimetik düşüncenin ortaya çıkardığı tarih anlayışı, Derrida'nın paralel şekilde edebiyatın tarihini hakikatin tarihi ile ilişkilendirmesine olanak tanır. Hakikat, mimetik bir yolla edebiyat dahil her türlü tarihsel alana sirayet etmiştir. Bu tarz bir tarih anlayışının ölümü, aynı zamanda felsefi kategorilerin tahakküm ettiği geleneksel hakikat kavrayışlarının da sonuna işaret eder. Dolayısıyla bu kategorilerin Derrida'da hezimete uğradığı an tam da bu ölüm anıdır. Bu hazin sonun ardından gelen tarihsel kavrayış ise açıkça edebiyatla ilişkili bir tarih; bir nevi edebiyatın tarihidir. Ve bu tarih bambaşka bir şey önerir. Hakikat, bu yolla kökeninde bir devinim, her zaman tarihine ait bir iz taşıyan tekil bir deneyim olarak yeniden kurulur. Bu noktada belirtilmelidir ki bu kavrayışa yönelik doğru karşılık "edebiyatın tarihi" değil Sean Gaston'un vurguladığı şekilde "edebiyatın-tarihi"dir¹. Tarih ve edebiyat arasındaki bu yeni

¹ Edebiyatın-tarihi vurgusunda belirleyici karakter olan 'kısa çizgi' (hyphen), 'tire'nin (dash) aksine birleştirici bir güç, bir köprü anlamı taşır. Onun ayrıncılığı hiç bir araya gelemeyecek olan iki kavramı bir araya getirme anlamında bir tür yakınlaşmaya işaret eder (Gaston, 2007: 316). Ancak daha da önemlisi Fransızca yazınsal karakterler için 'tire'ten türeyen 'trait' mefhumunun kullanılması ve sadece bir karakter olarak görüldüğü Türkçe, İngilizce ve çoğu dillerin aksine bu mefhumun aynı zamanda bir iz anlamına gelmesidir. Bu nedenle burada kullanılan kısa çizgi iki kavram arasındaki bir köprüünün yanında geçmişten gelen

ilişki, edebiyatın tekillik ile olan bağlantısının oldukça kritik noktasını yansıtır, zira bu ilişki edebiyatın tekilliğinin, geleneksel kuşkucu keyfiliği üzerinden atmak için ihtiyacı olan şeydir: Belli bir teamülden kopamayacak olan tekil bir yeniden okuma. Edebiyat ve felsefe bağlamında Batı metafiziğinin geleneksel algısını karşısına alan Derrida bir mülakatında yaptığı bu yeniden okuma biçimini şöyle anlatır:

Bir eser yalnızca bir kez gerçekleşir ve tarihe karşı çıkmaktan uzaktır, hiçbir şekilde doğal olmayan ve asla yeri doldurulmayacak olan bu kurumun bu biricikliği bana tamamıyla tarihsel göründü. Ona bir özel isim olarak ve bir özel ismin içinde taşıdığı yeri doldurulamaz herhangi bir gönderme olarak göndermede bulunulmalıdır. Tarihe, bağlama ve türe dikkat zorunludur ve bu, tekillik ile, eserin tarihlendirilmesi ve imzası ile zorunlu kılınır ve bunlarla çelişik değildir: Eserin dışsal sınırına ya da onun çevresine kaydedilebilen tarihlendirme ya da imza ile değil, tam da eserin gövdesini oluşturan ya da kuran "içerisi" ve "dışarı" arasındaki kenarda yer alan tarih ve imza ile (Derrida, 2010: 76).

Görüldüğü üzere metnin tarihsel altyapısını sadece metnin tarihle bağlantısı değil aynı zamanda metnin bu tarihteki yeri yani imzası da oluşturur. Bu şu anlama gelir: Metin hem teamüllere bağlı hem de bu teamülleri yaratan olarak çift taraflıdır. Derrida'nın vurgusu dilin özel bir tortusu, yani bir imza olarak deyiş üzerinedir. Ölüm yerine hayatta kalma/hayalet bilimini, gösterenlerin oyunu yerine özel tanıklık, söz ve yazı arasındaki ilişki ve yazarın sorumluluğu araştırılır. Nitekim bu hamle "İmzaları Yorumlamak Nietzsche/Heidegger: İki Soru" (Derrida, 2007: 76 vd.) adlı hacimli makalesinde vurguladığı gibi bir özel ismin (Nietzsche) yorum politikaları bağlamında üretilerek/temellük edilerek (o) ismin anonimleşmesine çoğullaşmasına imkân veren stratejik bir müdahale olarak görülmelidir.

Dolayısıyla edebiyat sadece bir edebi metinden çok daha fazlasıdır. Edebiyatın estetik veya biçimci ilgilerin ötesinde pek çok şeyle –örneğin armağan, öteki, tekillik, nükleer felaket, kıyamet, Tanrı– ilişkisi söz konusudur. Ancak bu ilişki basit bir ilişki değildir. Derridacı yapıbozumun odağının, edebiyat üzerinden politika başta olmak üzere temel meselele-

bir ize, bir zamansallığa da işaret eder (Gaston, 2007: 316).

rin çoğu hakkında düşünme tarzlarımızı dönüştürmedeki yeri ve önemi Derrida açısından yadsınamayacak bir olgudur. Çünkü edebiyat, bir edebi eser olmamasının yanında bir edebiyat da değildir, o, kendi olduğu müddetçe kendini fesheden ve kendini aştığı zaman kendi olabilen bir kurum olarak var olur.

Kendi ile ters bir ilişki temelindeki bu edebiyat kurumunun temel dayanağı metnin temelindeki sırdır: Biz, bir edebi metinde yalnızca bize söylendiği kadarını bilebiliriz ve yazıda yazılı olmayanlar bir sır olarak var olur ve edebiyat bu hiçlik pratiğinin hiçleştirilmesine yönelik arzu üzerinden açıklanır. Öyle ki Derrida, edebi eserin yahut edebi karakterlerin özellikle derinlikten yoksun ve yüzeysel olduklarını belirtirken, açığa çıkan sırrın da keza yüzeysel olduğunu, ancak ortada bir sır olmasa bile bir sır tutunmanın zorunlu olduğunu belirtir. Bu sır, edebiyatın kendisiyle özdeş olmamasının teminatıdır (Yalım, 2017). Dahası bu sır, mutlak bilinmezliğin, kararverilemezliğin ve hatta bu bilinmezliğin temelinde bir 'gelmekte olanın' teminatıdır: Demokrasinin.

Edebiyatın modern bir icat olduğunu düşünen Derrida, onu 'her şeyi söyleme hakkını' sürdürmek için kendini teamüllerin içine yazan bir kurum olarak görür. Öyledir ki bu, Derrida'ya göre edebiyatın kendi kaderini demokratik özgürlüğe bağlama şeklidir: "Demokrasi olmadan edebiyat, edebiyat olmadan demokrasi mümkün değildir" (Derrida, aktaran Robson, 2002: 88). Böylesi bir özgürlük Derrida'ya herhangi bir nihai belirlemeyi feshetmenin imkânını verir. Dahası, bu paylaşılmış bir özgürlük meselesidir ve sadece özgürlüğün bir icat, bir gelenek ve bir kurum olarak anlaşıldığı sürece mümkündür (Robson, 2009: 88). Bu durum 'her şeyi söyleme hakkı'na bir sorumluluk atfıdır da aynı zamanda:

Edebi kurgusalılık, bir ve aynı zamanda, bir yanımızı sorumlu (her şeyi söyleyebilirim ve bu nedenle, istediğim şeyleri söylemiş olmakla birlikte sorumlu olduğum kişiye ilişkin bir sorun ortaya koymuş olurum), diğer yanımızı sorumsuz (ne istiyorsam söyleyebilirim ve bunu bir şiir, bir roman, bir kurgu kisvesi altında yaparım) hale getirir. Edebiyattaki her şeyi söyleyebilme sorumluluğu dahilinde, ortada kimin neye ve kime karşı sorumlu olduğunu bilmeye yönelik politik bir deneyim vardır (Derrida, aktaran Robson, 2009: 88)

Biz bu ilişkinin birbirinden doğan ya da birini diğerine zorunlu kılan bir şekilde kurulmadığını biliyoruz. Daha ziyade birbirinden bağımsız

düşünülemeyecek iki ana güzergâhın kesişim noktasının (sadece edebiyat ya da sadece demokrasiye odaklanmaya nazaran) ne kadar büyük bir bağlantı noktası oluşturduğunu ve edebiyatı Derrida felsefesinde basit bir açıklamadan daha çok bir kavrayış meselesi olduğunu görmemiz açısından önemli bir dönüm noktası olarak kuruyoruz. Ortaya çıkan bu bağlantı noktası da aradaki ilişkinin demokrasinin ortaya çıktığı şeyden edebiyatın ayrılamayacağı üzerinedir: gelmekte olandan (to come). Bu kavram, her türlü belirlenime yabancı, öngörülemez bir değer içindeki vaattir. Bu değer, geçmişe ya da şimdiye bakarak geleceği öngören herhangi bir girişimden bağımsız her türlü olanağı kucaklayan her şey olma potansiyelini içinde barındıran ‘gelecek’ düşüncesidir. Bu nedenle “her şeyi söyleme hakkı” ve “her şeyin mümkün olduğu bir gelecek” düşüncesi ayrılamaz bir bütün, bir birlik olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla demokrasi, kendi tarihinden yahut mevcut görünümünden hareketle geleceğe yansıtılabilecek olan değil, sonsuz bir vaat olarak kurulan bir yapıya işaret eder (Robson, 2009: 89). Derrida aynı şekilde “edebiyat nedir?” sorusu üzerine düşünüp, edebiyatın belli bir özden bağımsız yapısına vurgu yaparken, edebiyatı aynı şekilde kurgulayacaktır. Heidegger’i yoğun bir şekilde hissedeceğimiz bir kurguyla asıl sorunun ‘dir’ ekinde olduğunu vurgulayacak ve bu ekin edebiyatın –ya da demokrasinin- mevcudiyetini bir zaman ve uzam içinde mevcut hale getireceğini dile getirecektir (Robson, 2009: 93-94). O halde ikisi de bu tarz bir sınırlamanın dışına taşmakta ve her zaman gelmekte olanın müphemliği teslim olmaktadır.

Derrida, bu müphemliği aynı zamanda bir kararverilemezlik olarak ettiğinin de merkezine yerleştirir. Zira bu kararverilemezlik sayesinde olanaksız karardan doğacak olan yükümlülüğün taşınması sağlanır. Bu kararlar bu yolla özgür olarak kurulacaktır. Derrida, kararverilemezliğin ciddi anlamda düşünülmediği bir ortamda, sorumluluğun ediminin, kararının ya da varsayımının mümkün olmadığını düşünmesinin yanında sorumluluk hakkında düşünmenin de mümkün olmadığını açıkça dile getirir (Derrida, 1996: 86). Burada önemli kavram, öznenin belirleyiciliğidir: Bir yandan karar verme, programlanmış ya da öngörülmuş bir şeyden ziyade kararın tekilliğinin ihtimallerin çoğulluğunun tam ortasındaki özgür seçimidir (Clegg, Rhodes, Kornberger, 2015: 9). Diğer yandan adalet, -yapıbozumun adaleti-, kararverilemezlik deneyimi üzerine kurulur: “Adil

olmak kişinin, üzerinde nihai karar verilemeyecek bir şey olarak öteki karşısındaki sonsuz sorumluluğun farkına varmasıdır. İnsanı etiğe iten, yani karar verilemezlikten karara iten şey, işte bu adaletin deneyimidir.” (Kakoloris, 2017: 114-116). Böylesi bir tekillik ve sorumluluk ilişkisi içinde karar verilemezlik bir sonsuzluk öneriyorsa, etik ve politika bir süreklilik arz ediyor demektir ve her zaman için içinde olmak durumundadır.

Şimdiye kadarki anlattıklarımıza dayanarak, Derrida'nın edebi metin anlayışındaki çifte hareketi daha iyi anlamış olmaktadır: Edebi kurumun arşivlenmesi ve kurulumu. Bu iki harekete “kendi olanakları hakkında bir düşünce” olarak göndermede bulunulur. Başka bir deyişle, tekil bir eser-olayın karakteristiği hem tekil olayları hem de kendi olanağının evrensel düşünümünü bir araya getirmesidir (Szafraniec, aktaran Erkan-Utku, 2010: xviii). Bu tarz meydan okuyucu bir çifte hareketin ışığında, Edebi metnin tümüyle tekil bir performans olduğunu dile getirirken onu subjektif bir suçlamadan koparmak için ileri sürülen tarihselliğinin belli bir koruyucu ilkenin himayesinde olduğu belirtilmelidir. Bu koruma dahilinde evrensel bir kırıntıya sahip özelliğın yapısını daha net bir şekilde algılayabileceğimizi iddia etmekteyiz. Edebi metnin kendini edebiyat olarak öne sürerken aynı zamanda kendi yasanını da kurduğunu dile getiren Derrida, gelmekte olanın müphemliği üzerinden kendini aşan edebiyatın her yere çekilecek bir yorum meselesi olmadığı üzerine yargısını, tarihsel bir karakterin yanında bu karakterin yasa koyucu özelliğine de bağlayarak ileri boyuta taşır. Bu öyle bir yasadır ki, her türlü okumanın mümkün olduğunu söylememize rağmen, tek bir kelime değişikliği ya da bir çeviri hatası bile bir hesap vermeyi gerektirecektir (Yalım, 2017). Bu, yasanın doğasıdır; belli bir adalet ortamını sağlamaz, tam aksine adil olmayan bir ortamda hiçbir zaman kökensel olmayan, belli bir zaman diliminde kurulmuş olan (Gehring, 2005: 155), ancak bir şekilde –yasa olduğu için– güven duyulandır. Bu nedenle düşünülenin aksine dönüşüme ve eleştiriye tümüyle açıktır. Bir edebi eserde, yazarın vaat ettiği adil okuma yahut buyurduğu bir şey değildir bu yasa. Burada, her etmenin için içinde olup bu yasaı oluşturması söz konusudur. Edebiyat bu yasa tarafından korunur ve bu yasa da toplumsal gelenek ve teamüllerin oluşturduğu daha büyük bir yasanın güvencesi altındadır. Bu bütün etmenler (yazar, okur, çevirmen, eleştirmen, hoca, varis, yayıncı) bu yasanın hem muhafızlarıdır hem

de bu yasaya tabidirler (Yalım, 2017).

Bu noktada edebiyatı, yasasına sıkı sıkıya bağlı bir kurum olarak tahayyül etme hatasına düşmememiz gerekiyor. Zira edebiyatın kendi yasasıyla ilişkisi esasen eleştiri ilişkisidir; yasaların ve onların dönüşümünün çözümlenmeleriyle ve formüleştirilişleriyle ilgilenir. Bu yüzden, tekil bir eserin gücü ekonomik-yasal bir güç olarak algılanır. Ekonomik gücü onun tarihi, dili ve ansiklopediyi yoğunlaştırmasına; yasal gücü yasa üzerine bir düşünümüne, yasanın eleştirisine ve dönüşümüne olanak tanır. Nihayetinde, edebiyat verili bir metnin içinde gizli bir öz değildir. Edebiyat dilin toplumsal ya da biyografik bir bağlamla iç içe geçişinden koparılmaya ve kurgu olarak özgürce oynanmasına izin verilme olanağına dayanır. Derrida'ya göre "Edebilik metnin doğal bir özü, içsel bir niteliği değildir. Metinle yönelimsel bir ilişkinin, bir bileşen ya da bir yönelimsel tabaka olarak, uylaşımsal ya da kurumsal –her halükarda toplumsal-kuralların örtük bilincini kendisinde birleştiren yönelimsel bir ilişkinin bağlaşığıdır." Edebiyata dışsal ya da "aşkın" bir hakikatin temsili olarak değil, ancak basitçe metnin dışına yerleştirelemeyen şeyi okumaya yönelik olumlu ya da olumsuz bir "çağrı" olarak yaklaşır. Bir söyleşisinde ifade ettiği gibi "herhangi türden bir metnin aşkın-olmayan türden bir okuması yapılabilir" (Derrida, 2010: 46). Ve "dahası *kendinde* edebi olan hiçbir metin yoktur" onun için. Başka bir deyişle tekil bir edebi eser-olay, hem tekil olayları hem de kendi olanağının evrensel düşünümünü bir araya getiren bir performanstır (Utku, 2010: 472). Yani Derrida'nın ilgisi, tekil olay ve kurum, edim ve arşiv arasındaki basit karşıtlığa indirgenemez, aksine tekil ve evrensel arasındaki bulaşmayla ilgilenir ya da bunun düşüncesidir. Derrida bunu "yinelenebilirlik" olarak adlandırır. Yinelenebilirlik, kendisini kökensel olarak tekrar eden köken değerine sahip olması için kendisini değiştiren kökeni gerektirir (Utku, 2010: 473).

Bu aşkınlaştırıcı ve evrenselleştirici eğilime karşı Derrida, radikal biçimde konumlandırılmış -belirli zamanlarda ve yerlerde yazılan ve okunan ve yeneden okunan- olarak ve eleştiriyle ya da teorik düşünümle asla indirgenemeyecek bir tekilliğe (her seferinde) sahip olarak edebi metne hakkını vermeye çalışır; bu yüzden kendi yazılarında bu niteliğin mevcudiyeti edebi metinlerde ve kendilerini edebi olarak okunabilir gösterdiklerinde felsefi metinlerde bulunduğu şeye bir yanittir. (Derrida'nın felsefi yorumcularının er geç değersiz-

leştirme eğilimi gösterdiği şey, tekilliğe karşı bu tekil yanıttır) (Attridge, 2009: 17).

Bu bağlamda yine Attridge'nin "edebiyat nedir?" (ve birlikte düşünülmesi gereken felsefe nedir?) sorusu etrafında felsefe ve edebiyat arasındaki ilişkiyi Derridacı bir perspektiften okuması oldukça etkileyicidir. Felsefe ve edebiyat geleneksel olarak karşıt terimler olsalar da felsefi varsayımların edebi eleştiri geleneğine egemen olduğunu öne süren Attridge'in temel argümanı, bütün metinlerin nihayetinde edebi oldukları ve filozof (ya da edebiyat eleştirmeni) Derrida'nın zorunlu olarak edebiyat yazarı olduğu yönünde. Hakkındaki pek çok felsefi yorumda "Derrida'nın yazılarının zevkine, dokunaklılığına, şıklığına ve mizahına ilişkin çok şey işitiriz" (Attridge, 2009: 12) diyen Attridge'nin hedeflerinden biri de Derrida'nın estetik kaygılarla da okunabileceğini, deneysel, yinelemeli, baş döndürücü, esinleyici, apokaliptik diliyle bilmecemsi, sonsuz metinler üreten Derrida'yı okumanın inkâr edilemeyecek biçimde "edebi" bir deneyim olduğunu tanıtlamak. Yeri gelmişken bu noktada oldukça önemli olan bir söyleşiye dikkat çekmekte fayda var. Yine Attridge'nin Derrida'yla gerçekleştirdiği, Derrida ve edebiyat sorunu bağlamında önemli bir başvuru kaynağı olan "Edebiyat Denilen Şu Tuhaf Kurum" başlıklı bir söyleşi Derrida'nın edebiyatın olanaklarına ilişkin saptamaları bakımından önemlidir. Bu söyleşide "kurumun dışına taşma eğilimi gösteren" tuhaf kurum" olarak edebiyatın yanı sıra, yapıbozum, politika, feminizm ve tarih sorunları ele alınırken, bu bağlamda Derrida'nın sık sık Mallerme, Joyce, Celan, Blanchot, Kafka gibi modern (ya da postmodern) ayrıca Rousseau ve Shakespeare gibi geleneksel yazarlara atıf yaparak edebiyata ilişkin kendi kurumsal okumalarını yaptığını görürüz (Culler, 2005: 870). Derrida için bu yazarlar dili yersizyurtsuzlaştıran ve bu eylem içerisinde de farkı üreten yazarlar olduğu gibi felsefi ve edebi sahnenin teorik altyapısını, geleneksel ortamını sorgulayan eleştirel bir edebiyat deneyiminin imkânına (tekillik) kapı aralaması açısından oldukça önemli birer figürdürler (Clark, 1992: 109 vd.)

Edebiyatı görece yakın zamanlı önemli bir kültürel kurum olarak felsefe, politika ve etik konusunda önemli çıkarımlarıyla meydan okuyucu bir yazım tarzı olarak ele alan Derrida, bu okumalarda bir yandan batı kültüründe edebiyatın yeri ve işlevini incelerken, diğer yandan Avrupa

edebiyatının kilit figürlerine ait metinlere özgün ve çarpıcı yanıtlar verir. Hem edebiyata hem de felsefeye “ait” metinlerin taleplerine, kendilerini-karşı imzalayarak ve böylece hem tekil hem de genel bir edim, bir icat, bir risk biçiminde onları yine ilk kez gerçekleşmiş kılarak yanıt verir.

Sonuç olarak, “edebiyat”ın konumu Derrida için stratejik bir noktadadır ve yazılarının edebi olarak yorumlanmasından ya da yapıbozumun edebi metinlere uygulanmasına yönelik bir dikkatten fazla bir şeyi talep eder. O, salt sanatsal bir uğraş olmadığı için Derrida’yı basit anlamda edebiyat yazarı olarak yargılamak yanlış olur. Dahası edebiyat, kendisi olduğu anda kendini fesheden bir şey ise böyle bir yargı zaten mümkün değildir. Yukarıda açıkladığımız şekilde, ‘tekil bir deneyim’ ifadesi kendi münferit vurgusuna değil evrensel bir niteliğe işaret ettiği için Edebiyat, Derrida felsefesinin ana kavramı olan yapıbozum için bir araç olarak değil onun en yoğun şekilde sirayet ettiği bir kurum olarak görülebilecek bir düşünce tarzı, bir felsefi kavrayış, bir yaşam biçimidir.

Kaynaklar

- Attridge, D. (2009). Giriş: Derrida ve Edebiyatın Sorgulanması. (Çev. A. Utku & M. Erkan). *Edebiyat Edimleri*. (Ed. D. Attridge), İstanbul: Otonom Yayınları, vii-xxxvii.
- Clark, T. (1992). *Derrida, Heidegger, Blanchot: Sources of Derrida's Notion and Practice of Literature*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clegg, S. & Rhodes, C. & Kornberger, M. (2015). Managers as Moral Subjects? Decision Making, Undecidability and the Organizational Ego. Last modified Jan 19. 2015. <https://www.researchgate.net/publication/268411561>.
- Culler, J. (2005). Derrida and the Singularity of Literature. *Cardozo Law Review*, 27 (2), 869-874.
- Derrida, J. (2007). *Nietzsche'lerin Şöleni*. (Çev. A. Utku & M. Erkan). İstanbul: Otonom Yayınları.
- Derrida, J. (2010). *Edebiyat Edimleri*. (Çev. A. Utku & M. Erkan). İstanbul: Otonom Yayınları.
- Derrida, J. (1981). *Dissemination*. (Trans. B. Johnson). Chicago: The University of Chicago Press.
- Derrida, J. (1996). Remarks on Deconstruction and Pragmatism. *Deconstruction*

- and Pragmatism*. (Ed. C. Mouffe). London & New York: Routledge, 79-90.
- Gaston, S. (2007). Derrida and the History of Literature. *Textual Practice*, 21 (2), 313-334.
- Gehring, P. (2005). Force and “Mystical Foundation” of Law: How Jacques Derrida Addresses Legal Discourse. *German Law Journal*, 6 (1), 151-169.
- Ionescu, A. (2015). Spacing Literature between Mallarmé, Blanchot and Derrida. *Parallax*, 21 (1), 58-78.
- Kakoliris, G. (2017). ‘Kararverilemez Pharmakon’: Derrida’nın Phaidros Okuması. (Çev. S. E. Er). *Yaşayan Platon*. (Ed. S. E. Er & B. Akar). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Raymond-Pickard, H. (2002). Derrida and Fidelity to History. *History of European Ideas*, 28 (1-2), 13-20.
- Robson, M. (2009). ‘A Literary Animal’: Rancière, Derrida and the Literature of Democracy, *Parallax*, 15 (3), 88-101.
- Utku, A. (2010). Her Şeyi Söyleme Hakkı: Jacques Derrida’da Edebiyat-Demokrasi Bağıntısı. *Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi*. (Ed. İ. Serin). Bursa: Asa Kitabevi.
- Erkan, M. & Utku A. (2009). Sunuş: Jacques Derrida: Edebiyat Sahnesinde Tekillik Deneyimleri. *Edebiyat Edimleri*. (Ed. D. Attridge), İstanbul: Otonom Yayınları, vii-xxxvii.
- Yalım, B. (2017). Edebiyat ve Demokrasi. Last modified Dec 25, 2017.

Öz: Derrida’nın yazılarının her yerinde görülen edebiyat, demokrasiden yasaya, politikadan etiğe, felsefeden sanata bütün külliyatının ana omurgasını oluşturur. Platon veya Sokrates gibi edebi olanı dışlayan ana felsefi figürlerin bu edebi olandan nasibini aldığı bir meydan okuma ortamında edebiyatı, felsefenin tahakkümüne bir karşı bir silah olarak kullanır. Çoğu yorumcusunun onu bir filozoftan ziyade bir edebiyat yazarı olarak görmesinin hem haklı (geleneksel felsefi kavrayış açısından) hem de haksız (Mutlağa ulaşmanın olanaksızlığına şahit olmuş bir çağda) bir tarafı vardır. Bu bağlamda son yıllarda Derrida’nın edebiyat kavrayışını anlamaya ilişkin pek çok çabanın gösterildiğini görmekteyiz. Biz bu çalışmamızda, Derrida’nın edebiyatı “tekillik deneyimi” olarak algılaması sebe-

biyle, onun edebiyat ile ilişkisini tekillik üzerinden ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Derrida, edebiyat, felsefe, tekillik, yapıbozum.

